

Проф. др Милева ФИЛИПОВИЋ

ЦРНА ГОРА ИЗМЕЂУ ПРЕТИЦАЊА И ЗАОСТАЈАЊА

Свако друштво има своју временску културу.¹ Представе о времену се разликују од друштва до друштва и од епохе до епохе Друштвена организација и регулација времена је саставни дио процеса социјализације (породичне и образовне) као и саставни дио његове етике. На примјер: у протестантској етици вријеме је новац и може бити потрошено, расуто, добијено, изгубљено. У нашој етици чојства и јунаштва већи је значај имао симболички капитал: част, образ, чојство, поштење, јунаштво, од економског капитала и рационализације времена.

У култури нашег друштва задржало се полихроно² или дуготрајно вријеме. Представа времена и временских пракси заснива се на обраћању природним и космолошким појавама, на шта указује Ровински,³ на мањем разликовању између друштвених и природних времена. На примјер у стиховима: „проведри ми више Горе Црне, уклон’ од ње муње и громове и смућени облак градоносни!”⁴ ради се о друштвеном, а не о природном, „невремену”. Времена, нарочито у руралним срединама, имају конкретан карактер везан за радове, искуства и живот. Зато што немају стро-

¹ „Као толико других идеја и вриједности, ми од друштва добијамо готову временску културу. Дјетињство се проводи у успостављеном временском окружењу. Учење временских правила јесте дио нашег образовног система...”, William Grossin, „La notion de culture temporelle”, *Temporalistes* 33, septembre 1996.

² William Grossin, *Ibidem*.

³ „Стаде муња даре дијелити
Даде Богу небеске висине,
Светом Петру петровске врућине
А Јовану (7. јануар) леда и снијега
А Николи воде и бродова”

П. А. Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, том III, стр. 304.

⁴ П. П. Његош, *Целокућина дела Пејтра Пејтровића Његоша*, књига III стр. 42, јубиларно издање, Просвета – Београд, Обод – Цетиње и Свјетлост – Сарајево.

ге временске оквира постоји између њих преплијетање, на пр. наши преци нијесу користили прецизне датуме свог рођења, већ су их везивали за свечеве или догађаје. Наравно, поред ових полихроних времена, постоји код нас и монохроно врјеме које преовлађује у културама развијених, западних земаља. То је апстрактно врјеме, врјеме часовника, јединствено, линеарно, хомогено и принудно.

Процес рационализације ових друштава довео је до утилитаристичке концепције времена која захтијева брзину, ефикасност и уредност. Брзина је нека врста упада будућности у садашњост, јер оптерећује садашњост обавезама које су се односиле на будућност. Односно, од садашњости се тражи оно што се некад очекивало од будућности. Иначе у овом временском моделу имамо побједу садашњости која је везана за побједу демократије.

Са темпоралистичког становишта транзицију можемо схватити као процес за укидање прошлости, рекла бих непосредне или блиске прошлости, за градњу садашњости. Садашњост је требало да буде темељ или основа за градњу новог идентитета демократског режима. Дисконтинуитет са временом блиске прошлости доводи до сужавања временског хоризонта, до промјене идеолошко-политичког оквира: умјесто монистичке, тј. марксистичке визије свијета, усваја се плуралистичка. Политика не жури ка утопијском хоризонту. Ново схватање политике и напуштање овог револуционарно-утопијског пројекта довело је у неким земљама транзиције до „пада у демократску садашњост”. У неким земљама, али не и код нас.

Врјеме транзиције нам није, као неким другим земљама социјализма донијело „пад у садашњост демократије”⁵ – јер смо за разлику од њих већ имали свој демократски идентитет у самоуправљању („најзад пронађеном облику демократије”, како се тада говорило), које се карактерисало прилично флексибилном временском средином (ефикасно радно врјеме у оквиру обавезног, осмочасовно, било је четири сата). Врјеме транзиције је донијело пад у амбис хиљадугодишње прошлости који је (због ратова) утолико болнији и тежи што је временски хоризонт са којег се пало био веома далек, саткан од утопије о свијетлој будућности. Укратко, пали смо из свијетле будућности у славну прошлост. Умјесто побједе садашњости, а само је она везана за демократију, имамо ископавање, не демократских, већ националних идентитета из дубоке прошлости, у којима се времена не сријећу са својом стријелом.

У нашем транзицијском моделу времена доминанта је политичко врјеме. Оно структурише остала друштвена времена: врјеме демократије, идеологије, права, врјеме економских реформи, наша индивидуална времена и времена свакодневног живота. Оно конструише временске хоризонте, времена дугог трајања која једина дозвољавају да се нагласе

⁵ Javier Santiso, „Démocratie et temps: le dialogue de Vienne”, *Temporalistes* 31/ décembre 1995, pp 19-21.

континуитети: нације, државе, језика, религије итд. Кад се ови континуитети схвате као трајање, као сталност, онда имамо интемпоралност.

Није ли потискивање садашњости истовремено потискивање демократије, јер су демократија и садашњост повезани? Демократија је политичко вријеме које ограничава трајање и учвршћује временске границе политичкој владавини помоћу изборних ритмова. Демократији је својствена краткотрајност. Вријеме демократије је вријеме установљених изборних и календарских рокова. Како трајање мандата одређује временске границе власти, демократија доприноси смањењу или редукцији временског хоризонта политике и сужава њен хоризонт за постављање и остварење политичких циљева. Зато, гдје влада демократија влада садашњост, док аутократија, на примјер, тежи да избјегне вријеме; у њој је вријеме вршења власти ограничено сопственим биолошким нестанком.

Зато што наше политичко вријеме није „пало у садашњост”, већ у прошлост, и није сузило, већ проширило временски хоризонт прошлости, оно настоји да претекне само себе. Инструменти које политичке елите користе за то претицање најчешће су легитимитет и право.

Наше политичке елите често легитимитет својих политичких одлука затварају у строги детерминизам: то су природни, незаустављиви процеси. Тај детерминизам даје сигурност, извјесност, предвидљивост, а идеја напретка се уписује у вријеме. У оваквим процесима легитимације вријеме се не сријеће са својом стријелом, нити се отвара за неодређеност, индетерминизам и несигурност, или како би Волерстин⁶ рекао за „детерминистички хаос”. То је једна врста самопотврђујућег легитимитета, који се спроводи и остварује без оправдања, као природан, очигледан, оправдан од свих.

Владајуће политичке елите користе право као средство да „претекну” временску дистанцу која је довела до појаве конкурентских национализма и дезинтеграције црногорског друштва. Убрзано се припремају закони за реформе образовања, пензионог осигурања, здравства, закони о раду итд.

Право по својој природи претиче вријеме;⁷ норма унапријед предвиђа наше понашање, тј. право је по себи процес антиципације. Међутим, у праву увијек постоји сукоб између његове претензије да управља будућношћу и његовог сучељавања са садашњошћу. Право не може да затвори вријеме ни несигурност коју ствара нова садашњост. Осим тога, постоји општи тренд убрзања правног времена и право губи своју моћ стабилизације. Норме добијају декларативан карактер; постојање санкција то не може спријечити.

Наше индивидуално вријеме није вријеме политике, ни историјско, ни вријеме дугог трајања. Наше индивидуално вријеме је садашње врије-

⁶ Wallerstein, I., „Le temps et la durée” у књизи: Ilya Prigogine, *L'homme devant l'incertain*, Paris: Odile Jacob, 2001, 158-170.

⁷ Monique Chemillier – Gendreau, „Sur quelques rapports du temps juridiques aux autres formes du temps” (1) *Temporalistes* n° 41, juin 2000, pp 28-37.

ме. Није ли претицање садашњости истовремено и прескакање времена нашег живота, јер ми за живот имамо само садашњост? Она је повезана са нашим идентитетом. Можда се зато окрећемо симболичкој култури да трансцендира нестанак нашег идентитета у времену.

Насупрот политичком времену које је хомогено и спољашње, саткано од прогреса и претицања, живљено вријеме релативизира мит о прогресу, политичке пројекције и принуде.

ЛИТЕРАТУРА

За трансдисциплинарно проучавање времена у друштвеним наукама видјети електронски часопис основан 1984. године од групе социолога у Француској *Temporalistes* (<http://www.sociologics.org/temporalistes>).

1. Javier Santiso, „Démocratie et temps: le dialogue de Vienne”, *Temporalistes* 31/décembre 1995, pp 19-21.

2. Monique Chemillier – Gendreau, „Sur quelques rapports du temps juridiques aux autres formes du temps” (1) *Temporalistes* n° 41, juin 2000, pp 28-37.

3. П. П. Његош, *Целокупна дела Пејтра Пејровића Њеђоша*, књига III стр. 42, јубиларно издање, Просвета – Београд, Обод – Цетиње и Свјетлост – Сарајево.

4. П. А. Ровински, *Црна Гора у њеној прошлости и садашњости*, том III, стр. 304.

5. Wallerstein, I. „Le temps et la durée” у књизи: Ilya Prigogine, *L'homme devant l'incertain*, Paris: Odile Jacob, 2001, 158-170.

6. William Grossin, „La notion de culture temporelle”, *Temporalistes* n° 33, septembre 1996.

Mileva FILIPOVIĆ

MONTÉNÉGRO ENTRE LE DEVANCEMENT ET LE RÉTARD

Résumé

L'objet de cet article est de montrer quelques caractéristiques et particularités de la culture temporelle et de model de la transition monténégro. Cette culture temporelle est polychrome, avec les temps de longues durées et la prédomination des temps “naturels” sur les temps sociaux. Le temps de la transition n’est “tombé dans le présent” mais dans le passé; l’horizon temporel n’est pas limité mais élargi par les nationalismes concurrentiels. Le temps politique est surdéterminé aux autres temps sociaux. Les élites de pouvoir prennent le droit en l’instrument pour devancer le présent comblé avec le passé et entrer en Europe. Aussi elles ferment la légitimité de ses décisions dans la surdéterminisme naturels en la confirmant par soi-même.